

Robert Kołodziej

Z najnowszych badań nad parlamentaryzmem szlacheckim Rzeczypospolitej w XVI–XVII wieku

Historia Slavorum Occidentis 2(5), 43-57

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

B. Reminiscencje pozjazdowe/Reminiscence po sjezdech polskich a českých historiků

ROBERT KOŁODZIEJ (WROCLAW)

Z NAJNOWSZYCH BADAŃ NAD PARLAMENTARYZMEM SZLACHECKIM RZECZYPOSPOLITEJ W XVI-XVII WIEKU*

Podczas XVIII Zjazdu Historyków Polskich w Olsztynie w 2009 roku jedna z sekcji poświęcona została dorobkowi dotychczasowej historiografii w zakresie staropolskiego parlamentaryzmu. Niemała w tym zasługa Edwarda Alfreda Mierzwy, który podczas zorganizowanego w 2008 roku spotkania historyków i historyków prawa w Piotrkowie Trybunalskim poddał pomysł przeprowadzenia tego typu debaty. Większość wygłoszonych podczas olsztyńskiej sesji referatów opublikowana została w pierwszym tomie „Tek Parlamentarnych”. Olsztyńska konferencja nie była oczywiście pierwszą tego typu inicjatywą, a wcześniejsze próby zebrania i omówienia dotychczasowego dorobku historiografii w interesującej dziedzinie mają długą historię. Na pierwsze miejsce wysuwa się przede wszystkim sesja zorganizowana w maju 1992 roku, przy okazji obchodów 500. rocznicy sejmów w Polsce. Warszawska konferencja poświęcona była właśnie staropolskiemu sejmowaniu, a jej owocem stał się tom *Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*¹. Organizatorem sesji a jednocześnie jednym z referentów

* Artykuł jest zmienionym i uzupełnionym tekstem wystąpienia na XVIII Powszechnym Zjeździe Historyków w Olsztynie, 16–19 IX 2009 roku; pierwotna jego wersja ukazała się w *Tekach Sejmowych* 1 (2010), s. 53–63.

¹ *Parlamentaryzm w Polsce we współczesnej historiografii*, red. J. Bardach, przy współud. W. Sudnik, Warszawa 1995.

był znakomity znawca problematyki związanej z kształtowaniem się na ziemiach polskich organów reprezentacji stanowej Juliusz Bardach. Swoje referaty w tomie zamieścili również inni, nie mniej wybitni badacze: Stanisław Russocki, Waclaw Uruszczak, Anna Filipczak-Kocur i Jan Seredyka, Stefania Ochmann-Staniszevska, Krystyn Matwijowski, Andrzej B. Zakrzewski, Zofia Zielińska, Witold Filipczak, Anna Rosner oraz Stanisław Grodzicki, natomiast Marek Wrede opublikował swoje wystąpienie na łamach „Roczników Biblioteki Narodowej”. Dyskusja, towarzysząca sesji, omówiona została przez współredaktora tomu – Wandę Sudnik. Dzięki tej cennej inicjatywie powstał punkt odniesienia, do którego historyk staropolskiego parlamentaryzmu nie tylko może, ale wręcz jest zobowiązany się odwołać. Wspomniane wyżej wydawnictwo w sposób bogaty i wyczerpujący przedstawia stan badań nad parlamentaryzmem do początku lat 90. ubiegłego wieku. Dzięki tak znakomitym autorom, możliwe było nie tylko podsumowanie dotychczasowego dorobku nauki, ale również wysunięcie wielu cennych postulatów badawczych.

Niezwykle wartościowe uzupełnienia opisanego powyżej tomu znaleźć można w artykułach innych wybitnych znawców tej problematyki: Stanisława Płazy, Anny Sucheni-Grabowskiej² i Ireny Kaniewskiej³, a także w tekstach zawartych w zbiorze *Parlamentarzyści polscy od XVI do XX wieku*⁴, wydany w 1999 roku przez, jakże zasłużony dla badań nad sejmami i sejmikami epoki staropolskiej, opolski ośrodek naukowy. Do tego dochodzą niezwykle cenne publikacje o charakterze bibliograficznym. Pierwsze tego typu przedsięwzięcie podjęte zostało w 1985 roku, kiedy to Kazimierz Zieliński opracował katalog wydawnictw, dotyczących parlamentaryzmu XV–XVIII wieku⁵. W 2010 roku we wzmiankowanym wyżej pierwszym tomie „Tek Sejmowych”, Edward Alfred Mierzwa opublikował „Bibliografię do dziejów sejmu i samorządu”⁶. Wreszcie dwa lata później ukazała się kolejna bibliografia,

² S. Płaza, A. Sucheni-Grabowska, *Z badań nad parlamentaryzmem XVI w.*, Czasopismo Prawno-Historyczne 1974, z. 1, s. 59–83.

³ I. Kaniewska, *Stan badań nad parlamentem polskim w latach 1506–1572*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 1971, Prace Historyczne, z. 35, s. 49–58.

⁴ *Parlamentarzyści polscy od XVI do XX w. Stan badań i postulaty*, red. J. Seredyka, D. Kurpiers-Schreiber, Opole 1999.

⁵ *Dzieje parlamentaryzmu w Polsce XV–XVIII w. (Materiały bibliograficzne)*, oprac. K. Zieliński, Warszawa 1985.

⁶ Teki Sejmowe, 1 (2010), s. 156–240.

autorstwa Michała Zwierzykowskiego i Roberta Kołodzieja⁷. Nie sposób pominąć również opracowywanej na bieżąco imponującej bibliografii historyczno-prawnej, redagowanej przez Pracownię Bibliografii Historyczno-Prawnej Instytutu Historii Prawa Uniwersytetu Warszawskiego.

Podsumowanie niezwykle bogatej, niemal dwustuletniej tradycji, której owocem jest ponad dwa tysiące publikacji związanych z badaniami nad staropolskimi sejmami i sejmikami, wykracza zdecydowanie poza krótki tekst, a mogłoby stać się tematem pokaźnego, monograficznego opracowania. Jedynie wyżej wzmiankowane inicjatywy umożliwiają w miarę pełny ogląd dotychczasowego dorobku i pomagają w wyodrębnieniu głównych kierunków prowadzonych badań. Dotychczasowe inicjatywy pozwalają czytelnikowi nie tylko zapoznać się różnorodnością osiągnięć historiografii w omawianej dziedzinie, ale również dają szansę na formułowanie nowych postulatów badawczych. Poniżej przedstawione zostaną jedynie najnowsze, obejmujące w przybliżeniu ostatnie 20 lat, tendencje w badaniach nad parlamentaryzmem Rzeczypospolitej w XVI i XVII wieku. Ponieważ w ostatnich latach można zaobserwować znaczną intensyfikację wysiłków historyków, nie wszystkie omówione w dalszej części artykułu prace miały szansę znaleźć się w *Bibliografii parlamentaryzmu Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Ta bowiem, poza małymi wyjątkami, została zamknięta na roku 2010.

Analizując dotychczasowy dorobek historiografii związany z dziejami parlamentaryzmu staropolskiego, można wyodrębnić cztery duże grupy tematyczne. Pierwsza z nich to klasyczne monografie sejmowe, obejmujące jeden lub kilka następujących po sobie sejmów. Mogą one dotyczyć zarówno całości spraw polityczno-ustrojowych, jakie miały miejsce na sejmach, jak i również zagadnień węższych – rozwiązań proceduralnych, pewnych aspektów politycznych, analizy związanej z poszczególnymi uczestnikami sejmów itp. Druga grupa to ujęcia syntetyzujące, obejmujące dłuższe odcinki czasowe. Również i w tej grupie znaleźć można zarówno opracowania kompleksowe, jak i bardziej szczegółowe, dotyczące jednego lub kilku aspektów związanych z sejmami w dłuższej perspektywie czasowej. Kolejny katalog zawiera monografie sejmikowe lub szerzej – dotyczące kilku sejmików, a nawet całych prowincji sejmowych, jak choćby Litwy czy Prus. W tym miejscu znalazłyby się również prace dotyczące zarówno pojedynczych działaczy sejmikowych,

⁷ R. Kołodziej, M. Zwierzykowski, *Bibliografia parlamentaryzmu Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Poznań 2012.

jak i elit szlacheckich i senatorskich z poszczególnych regionów kraju, ich działalności publicznej, obozów, postaw politycznych. Wreszcie do ostatniej już grupy zaliczyć należy wydawnictwa źródłowe. Jako zupełnie odrębne zagadnienie należałoby traktować opracowania dotyczące senatu. Ponieważ jednak były one niedawno przedmiotem analizy Andrzeja Korytki, nie będą w niniejszym szkicu podejmowane⁸.

Referenci podczas wspomnianej już wyżej warszawskiej sesji z 1992 roku zwracali uwagę na konieczność tworzenia nowych monografii poszczególnych sejmów. Mimo znacznego postępu badań w tym zakresie postulat ten pozostaje nadal aktualny, wypada zwrócić bowiem uwagę na fakt, że znaczna część powstałych dotychczas monografii sejmowych zajmowała się przede wszystkim historią polityczną kraju, traktując forum sejmowe jako scenę walk i ścierania się różnych stronnictw. W wielu monografiach sprawy proceduralno-ustrojowe pozostawały na marginesie rozważań lub były zupełnie pomijane. Wydaje się, że w nowoczesnej monografii sejmowej, obejmującej jeden lub maksymalnie dwa następujące po sobie sejmy, należy łączyć oba te podejścia, dużo większy nacisk kładąc nie tylko na to, o czym obradowano, ale również w jaki sposób to czyniono. Dodatkowo jeszcze należy zauważyć, że zdecydowana większość powstałych dotąd monografii sejmowych dotyczy XVII wieku, a szczególnie okresu panowania Zygmunta III, Jana Kazimierza i Michała Korybuta. Doprowadziło to do sporej dysproporcji w badaniach. Mniejsze zainteresowanie badawcze monografiami sejmowymi z czasów ostatnich Jagiellonów tylko częściowo można tłumaczyć brakiem zachowanych źródeł. Problem ten dotyczy bowiem przede wszystkim końca XV i pierwszej połowy XVI wieku. Natomiast z okresu panowania ostatniego Jagiellona dysponujemy sporą ilością korespondencji, akt publicznych i – co najważniejsze – diariuszami sejmowymi, z których znaczna część jest wydana⁹. Tymczasem monografii z tego okresu jest w ostatnich latach stosunkowo

⁸ A. Korytko, *Senat Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Stan badań i postulaty badawcze*, Teki Sejmowe 1 (2010), s. 64–79.

⁹ Zob. T. Działyński, *Diariusze sejmowe z lat 1562/63, 1563/64 i 1569*, [w:] *Źródłopisma do dziejów Unii*, cz. 2, oddział I oraz III, Poznań 1856; *Diariusz sejmu 1569*, [w:] *Lublińska unia ili poslijednije sojedinenie Litowskogo Kniażestwa z Polskim Korolestwom na Lublinskom Sejmie w 1569 godu*, St. Petersburg 1863; *Dzienniki Sejmów walnych koronnych 1555 i 1558*, wyd. J.T. Lubomirski, Kraków 1869; *Diariusz sejmu piotrkowskiego 1565*, wyd. W. Chomętowski, Warszawa 1868; *Zbiór pamiętników do dziejów polskich*, t. 1–4, wyd. W. Broel-Plater, Warszawa 1958–1859; *Diariusze sejmów koronnych 1548, 1563, 1570*, wyd. J. Szujski,

mniej. Większa liczba opracowań monograficznych dotyczy paradoksalnie zdecydowanie uboższego źródłowo okresu panowania Zygmunta Starego. Większość z nich wyszła spod pióra wybitnego znawcy staropolskiego parlamentu Wacława Uruszcza¹⁰. Uzupełniają je badania Andrzeja Wyczańskiego, oraz pochodząca z wcześniejszych czasów praca Jana Pirożyńskiego¹¹. Opracowania sejmów czasów Zygmunta Augusta, tak dobrze zapowiadające się dzięki wcześniejszym badaniom Anny Sucheni-Grabowskiej, Ireny Kaniewskiej czy Ryszarda Marciniaka, w ostatnich latach uzupełniło w zasadzie jedynie opracowanie pióra Wojciecha Polaka, dotyczące sejmu piotrkowskiego z 1565 roku, jednego z ważniejszych w czasach jagiellońskich¹².

Dużo bardziej krytycznie niż dorobek historiografii ostatnich lat z zakresu badań nad sejmami czasów jagiellońskich wypada ocenić niewielkie zainteresowanie historyków monografiami sejmów z czasów Henryka Walezego i Stefana Batorego. W ostatnim czasie ukazały się jedynie praca dotycząca senatu w czasach Stefana Batorego pióra Leszka Kieniewicza, monogra-

[w:] *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 1, Kraków 1862; *Diariusz sejmu warszawskiego 1556/57*, wyd. S. Bodniak, Kórnik 1939; *Diariusz sejmu 1572*, wyd. S. Bodniak, Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej 1947, z. 4; *Diariusz sejmu lubelskiego 1566*, wyd. I. Kaniewska, Wrocław – Kraków 1980; *Krótki rzeczy polskich sejmowych pamięci godnych komentarz, przez Jana Ponętowskiego z łączycykiej ziemie roku 1569 uczyniony*, wyd. K.I. Turowski, Kraków 1858.

¹⁰ W. Uruszcza, *Sejm walny w Krakowie (25 stycznia–22 luty 1508 roku)*, [w:] *Studia z historii ustroju i prawa. Księga dedykowana profesorowi Jerzemu Walachowiczowi*, red. H. Olszewski, Poznań 2002, s. 435–448; tenże, *Sejm walny koronny w Piotrkowie w 1509 roku*, [w:] *Krakowskie studia z historii państwa i prawa*, red. W. Uruszcza, D. Malec, Kraków 2004, s. 61–68; tenże, „*Onera omnibus communia communiter ferenda*”. *Sejm walny koronny w Piotrkowie w 1510 r.*, [w:] *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane Prof. J. Seredyce w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, red. J. Dobrobisz, W. Kaczorowski, Opole 2004, s. 323–336; tenże, „*Aby nikogo pobór podatku nie obciążał ponad to, co słuszne*”. *Sejm walny koronny w Piotrkowie w 1511 roku*, [w:] *Z dziejów kultury prawnej. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Bardachowi w dziewięćdziesięciolecie urodzin*, red. H. Dziewianowska, K. Dziewianowska-Stefańczyk, Warszawa 2004, s. 97–113; tenże, *Sejm walny w Krakowie i sejmik generalny w Kole w 1512 roku*, [w:] *Ustój – polityka – kultura. Studia ofiarowane Profesor Stefanii Ochmann-Staniszwskiej*, red. J. Maroń, R. Kołodziej, Wrocław 2011, s. 55–68.

¹¹ A. Wyczański, *Wokół sejmu piotrkowskiego ze stycznia 1534 roku*, [w:] *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane Prof. J. Seredyce*, s. 345–343; J. Pirożyński, *Sejm warszawski 1570*, Kraków 1972.

¹² Liczne prace A. Sucheni-Grabowskiej i I. Kaniewskiej i R. Marciniak, *Sejm piotrkowski 26 XII 1524 – 23 II 1525 (Próba analizy problematyki obrad)*, *Czasopismo Prawno-Historyczne*, 1974, z. 2, s. 193–214; W. Polak, *O dobro wspólne i egzekucję praw. Sejm z 1565 r. w Piotrkowie*, Toruń 2004.

fia zjazdu stężyckiego z 1575 roku autorstwa Pawła Rybaka oraz opracowanie Anny Pieńkowskiej dotyczące bezkrólewia po śmierci drugiego władcy elekcyjnego¹³. Braku monografii sejmowych z czasów dwóch pierwszych królów elekcyjnych nie da się z pewnością wytłumaczyć problemem niedoboru źródeł, których dla tego okresu zachowało się całkiem sporo. Podobnie zresztą, jak i do czasów ostatniego Jagiellona, część diariuszy sejmowych doczekała się edycji, wydanych drukiem zostało również wiele innych cennych materiałów historycznych z tego okresu¹⁴.

Z czasów panowania pierwszego polskiego Wazy dysponujemy licznymi monografiami sejmowymi, a braki dotyczą jedynie pięciu z 37 sejmów. Należałoby jednak więcej uwagi poświęcić początkom rządów Zygmunta III, ponieważ znaczna część ustaleń dotychczasowej literatury wymagałyby gruntownej korekty. Dotyczy to choćby krytycznie ocenianych przez wielu historyków leciwych już opracowań pióra Kazimierza Lepszego. Pewnego rodzaju problemem jest też fakt, że w ostatnich latach nie powstała żadna nowa monografia sejmowa z tego okresu, mimo iż Anna Filipczak-Kocur i Jan Sereyka w 1992 roku postulowali takowe. Poza tym część powstałych rozpraw pozostaje nadal w maszynopisach, co w oczywisty sposób utrudnia dostęp do nich szerszemu kręgowi badaczy. Natomiast w ostatnich 20 latach pojawiły się nowe monografie sejmów z czasów Władysława IV. Czytelnik, obok klasycznych rozpraw z dziejów politycznych, niebędących z pewnością *stricto* monografiami sejmowymi, pióra Karola Szajnochy i Wiktora Czermacka oraz prac Zofii Trawickiej i Włodzimierza Kaczorowskiego otrzymał w ciągu ostatnich lat trzy monografie omawiające sejmy z lat 1633, 1637(I) i 1638¹⁵. W maszynopisie pozostaje niedokończona, acz mocno

¹³ L. Kieniewicz, *Senat za Stefana Batorego*, Warszawa 2000; P. Rybak, *Zjazd szlachty w Stężyicy (maj-czerwiec 1575 r.) na tle drugiego bezkrólewia*, Toruń 2002; A. Pieńkowska, *Zjazdy i sejmy z okresu bezkrólewia po śmierci Stefana Batorego*, Pułtusk 2010.

¹⁴ Fragmenty diariusza sejmu 1582 zob. Teki Pawińskiego, t. 6, Warszawa 1900; *Akta sejmku walnego warszawskiego in Anno 1581 ad 22 Januarii naznaczonego*, [w:] *Sprawy wojenne króla Stefana Batorego dyjaryjusze, relacje, listy i akta z lat 1576-1589*, wyd. I. Polkowski, *Acta Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, t. 11, Kraków 1887, s. 285-339; *Diariusze sejmowe 1685*, wyd. A. Czuczynski, *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 18, Kraków 1901; do tego dochodzą choćby *Monumenta Poloniae Vaticana*, czy liczne kroniki i drukowana korespondencja. Dokładne omówienie źródeł zob. L. Kieniewicz, dz.cyt., s. 15-24.

¹⁵ K. Szajnocha, *Dwa lata z dziejów naszych 1646-1648*, Warszawa 1878; W. Czermak, *Plany wojny tureckiej Władysława IV*, Kraków 1895; Z. Trawicka, *Sejm z roku 1639*, SH 15 (1972), z. 4, s. 551-598; W. Kaczorowski, *Sejmy konwokacyjne i elekcyjne w okresie*

zaawansowana praca Władysława Czaplińskiego o sejmie 1640 roku¹⁶. Nadal jednak stan badań z czasów panowania drugiego Wazy jest daleki od zadawalającego, a do gruntownego opracowania pozostaje dziesięć sejmów z tego okresu. W czasach panowania Jana Kazimierza odbyły się (razem z konwokacją i elekcją) 22 sejmy, z których większość posiada swoje monografie. Kilkanaście lat temu wzbogaciła je książka Witolda Kłaczewskiego o sejmie abdykacyjnym Jana Kazimierza¹⁷, a ostatnio również opracowania Tomasza Ciesielskiego o sejmie brzeskim z 1653 roku i Pawła Krakowiaka dotyczące dwóch sejmów z 1666 roku¹⁸. Za najbardziej dotkliwy nadal należy uznać brak opracowań sejmów sprzed potopu z lat 1654–1655 i z lat 1658–1659.

Nie najlepiej wygląda stan badań z okresu panowania królów-rodaków i ostatniego bezkrólewia w XVII wieku. Optymizmem może z pewnością napawać fakt, że krótki, ale burzliwy okres rządów Michała Korybuta zaczął cieszyć się ostatnio większym zainteresowaniem badaczy. Owocem tego jest kilka monografii i artykułów. Książka autorstwa Mieczysławy Chmielewskiej dotyczy sejmiku elekcyjnego Michała Korybuta Wiśniowieckiego, Leszek Wierzbicki zajął się sejmem pacyfikacyjnym z 1673 roku, a niepublikowany doktorat Dagmary Jaźwy objął swym zasięgiem trzy sejmy z lat 1669–1670. Jeśli dodamy do tego liczne opracowania pióra Kazimierza Przybośa, otrzymujemy pokaźną liczbę monografii zapełniających w jakimś stopniu istniejącą dotąd wyraźną lukę badawczą¹⁹. Niestety, tego samego nie można

bezkrólewia 1632 r., Opole 1986; Z. Szczerbik, *Sejm koronacyjny Władysława IV w 1633 roku*, Kluczbork-Praszka 2001; R. Kołodziej, *Pierwszy sejm z 1637 roku*, Toruń 2003; R. Kołodziej, *Uwagi o procedurze parlamentarnej na przykładzie sejmiku z 1638 roku*, [w:] *Czasy nowożytne. Studia poświęcone pamięci prof. Władysława Eugeniusza Czaplińskiego w 100 rocznicę urodzin*, red. K. Matwijowski, AUW, Prace historyczne 38 (2005), s. 67–82.

¹⁶ W. Czapliński, *Anatomia sejmiku 1640 roku*, BOss., 18504/II, s. 1–73.

¹⁷ W. Kłaczewski, *Abdykacja Jana Kazimierza. Społeczeństwo szlacheckie wobec kryzysu politycznego lat 1667–1668*, Lublin 1993.

¹⁸ T. Ciesielski, *Sejm brzeski 1653 roku*, Toruń 2003; P. Krakowiak, *Dwa sejmy w 1666 roku*, Toruń 2010.

¹⁹ M. Chmielewska, *Sejm elekcyjny Michała Korybuta Wiśniowieckiego 1669 roku*, Warszawa 2006; L. Wierzbicki, *O zgodę w Rzeczypospolitej. Zjazd warszawski i sejm pacyfikacyjny 1673 roku*, Lublin 2005; D. Jaźwa, *Sejmy z lat 1669–1670*, Biblioteka Instytutu Historycznego UW; K. Przyboś, *Sejm nadzwyczajny w Warszawie 18 V – 30 VI 1672 r.*, *Almanach Historyczny* 9 (2007), s. 185–105; tenże, *Sejm nadzwyczajny w Warszawie 5 marca–19 kwietnia 1670 roku*, *ZN UJ* Nr 1262, *Prace Historyczne* z. 130, s. 103–119; *Sejm zwyczajny w Warszawie 26 stycznia–14 marca 1672 roku*, [w:] *Między Lwowem a Wrocławiem*.

powiedzieć o czasach Jana III Sobieskiego. Łącznie z elekcją i konwokacją odbyło się w tym okresie 14 sejmów. Wydane dotąd monografie (wszystkie autorstwa Krystyna Matwijowskiego) obejmują pierwsze trzy z nich²⁰. Do tego doliczyć należy niepublikowane rozprawy doktorskie – Jerzego Maronia o sejmach 1688 i 1688/1689 oraz Jacka Kaniewskiego o sejmie w 1690 roku, a także artykuły Adama Kaźmierczaka o sejmie w 1693 roku i Macieja Mroza o sejmie 1690 roku. Uzupełnieniem jest kilka drobniejszych studiów, m. in. Jacka Kaniewskiego, Bożeny Górnej, Jacka Krupy, Adama Kaźmierczyka, czy Jerzego Maronia²¹. Na swojego badacza czekają nadal sejmy z okresu bezkrólewia po śmierci Sobieskiego i początków rządów Augusta II. Jak dotąd jedy-ny opracowany to sejm pacyfikacyjny z 1699 roku²².

W ostatnim dwudziestoleciu zwiększyła się znacznie liczba ujęć syntetyzujących dłuższe odcinki czasowe. Do wcześniejszych opracowań Henryka Olszewskiego, Stanisława Uruszczaka, Sybilli Hołdys, Jana Dziegielewskiego²³ dołączyły nowe. Należy zaliczyć do nich monumentalne opracowanie

Księga jubileuszowa prof. Krystyna Matwijowskiego, red. B. Rok, J. Maroń, Toruń 2006, s. 563–585.

²⁰ K. Matwijowski, *Pierwsze sejmy z czasów Jana III Sobieskiego*, Wrocław 1976; tenże, *Sejm grodzieński 1678–1679*, Wrocław 1985.

²¹ J. Maroń, *Sejmy z lat 1688–1689*, maszynopis pracy doktorskiej, Biblioteka Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego; J. Kaniewski, *Sejm z 1690 roku*, maszynopis pracy doktorskiej, Biblioteka Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego; A. Kaźmierczyk, *Sejm grodzieński 1 XII 1692 – 11 II 1693*, *Studia Historyczne* 1990, z. 1, s. 20–36; M. Mróz, *Ostatnie zwycięstwo parlamentarne króla. Sejm 1690 roku*, [w:] *Z dziejów i tradycji Srebrnego Wieku*, red. J. Pietrzak, Wrocław 1990; AUW, Nr 1108, *Historia* 75, s. 101–113; J. Kaniewski, *Problem wojny tureckiej na sejmie 1690 roku*, [w:] *Wojny polsko-tureckie w XVII w. Materiały z konferencji naukowej Kamieniec podolski 11–15 września 2000 r.*, Biblioteka Przemyska, t. XXXVIII, s. 29–48; tenże, *Sapiehowie na sejmie 1690*, [w:] *Sapiehowie epoki Kodnia i Krasieczyna*, red. K. Stępnik, Lublin 2007, s. 349–369; B. Górna, *Przygotowania do zwołania sejmu 1685 roku*, [w:] *Studia z dziejów XVII i XVIII wieku*, red. K. Matwijowski, B. Rok, WUW, *Prace Historyczne* 33 (2003), s. 53–59; J. Krupa, *Rady senatu za Jana III Sobieskiego (1674–1696)*, *Studia Historyczne* 35 (1992), z. 3, s. 307–329; A. Kaźmierczyk, *Pomiędzy dwoma sejmami w 1693 r.*, *Śląski Kwartalnik Historyczny „Sobótka”* 47 (1992), nr 1–2, s. 217–222; tenże, *Dworski projekt reforma na sejmie grodzieńskim 1692–1693*, [w:] *Studia i materiały z czasów Jana III Sobieskiego*, red. K. Matwijowski, Wrocław 1992; J. Maroń, *Senatorowie na sejmach za Jana III Sobieskiego*, [w:] *Z przeszłości Rzeczypospolitej w czasach nowożytnych*, red. K. Matwijowski, S. Ochmann-Staniszevska, B. Rok, AUW, *Prace Historyczne* 25 (1998), s. 43–63.

²² B. Dybaś, *Sejm pacyfikacyjny w 1699 roku*, Toruń 1991.

²³ H. Olszewski, *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii. Prawo – praktyka – teoria – programy*, Poznań 1966; W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1980;

Stefanii Ochmann-Staniszwskiej i Zdzisława Staniszwskiego o sejmach w czasach Jana Kazimierza, Izabeli Lewandowskiej-Malec o sejmach z czasów Zygmunta III Wazy, Edwarda Opalińskiego o sejmach w latach 1587–1652, Andrzeja Rachuby o miejscu Litwy w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej czy studium Wojciecha Kriegseisena²⁴. W druku znajduje się już kolejna rozprawa zajmująca się procedurą sejmową w czasach Jana III Sobieskiego²⁵. Do tego dodać należy dwie prace, omawiające specyficzne rodzaje sejmów – Przemysława Paradowskiego, który zajął się sejmami ekstraordynaryjnymi w czasach Władysława IV i Jana Dziegielewskiego, który osobne studium poświęcił sejmom elekcyjnym z lat 1573–1674²⁶. Powstał także cały szereg opracowań dotyczących elity senatorskiej (Stefana Ciary, Krzysztofa Chłapowskiego, Janusza Dąbrowskiego, Edwarda Opalińskiego²⁷), czy choćby prac zajmujących się aspektami wyznaniowymi, poruszonymi na forum sejmku, jak studia Jacka Wołoszyna (obejmujące lata 1648–1696) czy Tomasz Kempy (obejmujące schyłek XVI i pierwszą połowę XVII wieku)²⁸. Niezwykle cenną z punktu widzenia badań nad parlamentaryzmem inicjatywą

S. Hołdys, *Praktyka parlamentarna za panowania Władysława IV Wazy*, Wrocław 1991; J. Dziegielewski, *Izba poselska w systemie władzy Rzeczypospolitej czasów Władysława IV*, Warszawa 1992.

²⁴ S. Ochmann-Staniszwska, Z. Staniszwski, *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo – doktryna – praktyka*, t. I–II, Wrocław 2000; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587–1632)*, Kraków 2009; E. Opaliński, *Sejm srebrnego wieku 1587–1652*, Warszawa 2001, A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002; W. Kriegseisen, *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku): geneza i kryzys władzy ustawodawczej*, Warszawa 1995.

²⁵ R. Kołodziej, „Ostatni wolności naszej klejnot”. *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana III Sobieskiego*, Poznań 2014.

²⁶ P. Paradowski, *W obliczu „nagłych potrzeb” Rzeczypospolitej. Sejmy ekstraordynaryjne za panowania Władysława IV Wazy*, Toruń 2005; J. Dziegielewski, *Sejmy elekcyjne, elektorzy elekcje 1573–1674*, Pułtusk 2003.

²⁷ S. Ciara, *Senatorowie i dygnitarze w drugiej połowie XVII wieku*, Wrocław 1990, K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1996; Janusz S. Dąbrowski, *Senat Koronny. Stan sejmujący w czasach Jana Kazimierza*, Kraków 2000; E. Opaliński, *Rodziny wielkosenatorskie w Wielkopolsce, na Kujawach i na Mazowszu za Zygmunta III. Podstawy karier*, Warszawa 2007.

²⁸ J.W. Wołoszyn, *Problematyka wyznaniowa w praktyce parlamentarnej Rzeczypospolitej w latach 1648–1696*, Warszawa 2003; T. Kempa, *Wobec kontrreformacji. Protestanci i prawosławni w obronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, Toruń 2007.

zdają się zapoczątkowane już jakiś czas temu i nadal prowadzone prace nad wydaniem spisów wszystkich posłów sejmowych. Pierwszy tom, obejmujący posłów koronnych z lat 1493–1600, ujrzał właśnie światło dzienne i należy mieć nadzieję na edycję kolejnych²⁹. Ten niemały dorobek ostatnich lat powiązać należy wszakże z wcześniejszymi opracowaniami częściowymi poszczególnych sejmów, które pozwoliły na przeprowadzenie pierwszych prób ujęć syntetycznych w dłuższych odcinkach czasowych. Obecnie konieczne wydaje się kontynuowanie tych prac i opracowanie sejmów z czasów Zygmunta Augusta, Henryka Walezego i Stefana Batorego z XVI wieku oraz Michała Korybuta Wiśniowieckiego z wieku XVII. Pozwoliłoby to na stworzenie opartej na szerokim materiale źródłowym syntezy parlamentu polskiego w XVI i XVII wieku. Na dzień dzisiejszy przy braku opracowań szczegółowych trudno jednak będzie o monografie syntetyzujące z XVI wieku, choć Anna Sucheni-Grabowska zapowiadała jakiś czas temu stworzenie tego typu opracowania dla sejmów z czasów Zygmunta Augusta. Dużo łatwiejsze natomiast ze względu na duże zaawansowanie badań wydaje się stworzenie monografii funkcjonowania sejmu w czasach Michała Korybuta. Na koniec warto zwrócić jeszcze uwagę na jeden szczegół. W przypadku tworzenia monografii dotyczących procedury parlamentarnej w dłuższym okresie warto byłoby badania te w pewnym sensie zuniifikować. Przy zachowaniu wszelkich odrębności związanych ze specyfiką analizowanej epoki, autorzy powinni uwzględniać dotychczasowe osiągnięcia nauki i próbować dostosować swoje ustalenia do wypracowanych wzorów, aby prace różnych autorów dawały możliwość wymiernego porównania. Niestety powstałe dotąd opracowania znacznie różnią się od siebie, co z pewnością utrudni prowadzenie analiz porównawczych.

Spory dorobek wypracowała polska historiografia w dziedzinie badania problematyki związanej z sejmikami szlacheckimi. W krótkich rozważaniach pomijam sejmiki litewskie, które były niedawno przedmiotem analizy Andrzeja B. Zakrzewskiego³⁰. Dotyczy to zarówno funkcjonowania instytucji sejmikowej, jak również lokalnych elit politycznych. Do pierwszej kategorii zaliczyć należy prace Anny Sucheni-Grabowskiej o sejmiku

²⁹ *Posłowie ziemscy koronni 1493–1600*, red. I. Kaniewska, Warszawa 2013; całość tomu opracowali czterej autorzy: W. Uruszczak, I. Kaniewska, M. Ferenc i J. Byliński.

³⁰ A.B. Zakrzewski, *Osiągnięcia i problemy badań nad parlamentaryzmem Wielkiego Księstwa Litewskiego*, *Taki Sejmowe* 1 (2010), s. 40–52.

liwskim, Jolanty Choińskiej-Miki o sejmikach mazowieckich w czasach Wazów, Stanisława Achremczyka i Zdzisława Naworskiego o sejmikach pruskich, Magdaleny Ujmy o sejmiku lubelskim, Jerzego Ternesa i Roberta Kozyrskiego o sejmiku chełmskim, Karola Mazura o sejmikach Wołynia i Ukrainy, Anny Burkietowicz o sejmiku sieradzkim³¹. Do tego grona zaliczają się również opracowania dotyczące działalności sejmikowej „na obrzeżach Rzeczypospolitej”, a więc prace Bogusława Dybasia o sejmiku piltyńskim i Danuty Bogdan o sejmiku warmińskim³². Próbę całościowego spojrzenia na działalność sejmikową w XVII i XVIII wieku przedstawił Wojciech Kriegseisen³³. Druga grupa prac dotyczy działalności lokalnych elit politycznych zarówno na sejmikach, jak i na sejmach Rzeczypospolitej. Również i w tej dziedzinie nauka wzbogaciła się ostatnio w szereg cennych opracowań. Należy do nich zaliczyć studium Wojciecha Sokołowskiego, traktujące o małopolskich parlamentarzystach w drugiej połowie XVI wieku. Podobny zakres terytorialny przyjął Marcin Sokalski, który zajął się postawami szlachty małopolskiej w okresie panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego³⁴, a Wojciech Sadowski postawami szlachty lubelskiej w okresie rządów królów-rodaków³⁵.

³¹ A. Sucheni-Grabowska, *O sejmiku ziemi liwskiej w latach 1542–1695*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem. Rzeczpospolita XVI–XVIII w. Studia ofiarowane Zbigniewowi Wójcikowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa 1993, s. 29–38; J. Choińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998; Z. Naworski, *Sejmik generalny Prus Królewskich 1569–1772*, Toruń 1992; S. Achremczyk, *Życie sejmikowe Prus Królewskich w latach 1647–1772*, Olsztyn 1999; M. Ujma, *Sejmik lubelski 1572–1696*, Warszawa 2003; J. Ternes, *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004; R. Kozyrski, *Sejmik szlachecki ziemi chełmskiej 1648–1717*, Lublin 2006; K. Mazur, *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006; A. Burkietowicz, *Sejmik sieradzki w latach 1669–1717*, Sieradz 2009.

³² D. Bogdan, *Sejmik warmiński w XVI i pierwszej połowie XVII w.*, Olsztyn 1994; tenże, *Sejmik warmiński w latach 1660–1772*, [w:] *Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością. Państwo – społeczeństwo – kultura*, red. B. Dybaś, D. Makiła, Toruń 2003, s. 139–158; B. Dybaś, *Na obrzeżach Rzeczypospolitej. Sejmik piltyński w latach 1617–1717*, Toruń 2004.

³³ W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII w.*, Warszawa 1991.

³⁴ W. Sokołowski, *Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605*, Warszawa 1997; M. Sokalski, *Między królewskim majestatem a szlachecką wolnością. Postawy polityczne szlachty małopolskiej w czasach Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, Kraków 2002.

³⁵ W. Sadowski, *Państwo i władza w oczach szlachty. Postawy polityczne obywateli województwa lubelskiego za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego*, Lublin – Radzyń Podlaski 2008.

Wcale nie miałym zainteresowaniem badaczy cieszyła się również działalność polityczna szlachty z terenów wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Problematykę związaną z walką sejmową egzulantów smoleńskich, czernihowskich i kijowskich u schyłku panowania Jana Kazimierza i na początku rządów Michała Korybuta przedstawił Michał Kulecki. Z kolei Jarosław Stolicki zajmował się egzulantami podolskimi w czasach panowania Jana III, ale również szlachtą Rusi, Ukrainy i Wołynia w pierwszym dziesięcioleciu rządów tego króla. Parlamentarna reprezentacja kijowszczyzny stała się z kolei tematem studium Henryka Litwina, a Natalia Jakovenko zajmowała się szlachtą kijowską i wołyńską³⁶. Wreszcie dysponujemy szeregiem bardzo cennych, opracowanych źródłowo artykułów cząstkowych, poruszających stosunek lokalnych elit do konkretnych wydarzeń politycznych, których wszystkich wymienić w tym miejscu nie sposób. Dalsze badania nad sejmikami zdają się koniecznością, nadal niewiele wiemy na temat funkcjonowania sejmików w XVI wieku, w tym również sejmików generalnych Korony, co częściowo można zresztą wytłumaczyć niewielkim stanem zachowania materiału źródłowego z tego okresu³⁷. Ważną płaszczyzną dyskusji i wymiany poglądów były organizowane przez różne instytucje naukowe konferencje dotyczące sejmików. Dzięki publikowaniu materiałów pokonferencyjnych czytelnik mógł zapoznać się nie tylko z najnowszymi badaniami, ale również poznać propozycje nowych rozwiązań metodycznych w badaniach nad zgromadzeniami szlacheckimi³⁸.

³⁶ M. Kulecki, *Wygnańcy ze Wschodu. Egzulanci w Rzeczypospolitej w ostatnich latach panowania Jana Kazimierza i za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego*, Warszawa 1997; M. Stolicki, *Egzulanci podolscy (1672-1699). Znaczenie uchodźców z Podola w życiu politycznym Rzeczypospolitej*, Kraków 1994; tenże, *Wobec wolności i króla. Działalność polityczna szlachty ruskiej, ukraińskiej i wołyńskiej w latach 1673-1683*, Kraków 2007; N. Jakovenko, *Ukrains'ka šljachta z kinca XIV do seredyny XVII st. (Vołyn' i Central'na Ukrajina)*, Kyjiv 1993; tenże, *Posłowie województw wołyńskiego, kijowskiego i bractawskiego na sejmach Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII w. (Próba portretu zbiorowego)*, [w:] *Spółeczeństwo obywatelskie i jego reprezentacja (1493-1993)*, red. J. Bardach, Warszawa 1995, s. 88-93; H. Litwin, *Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569-1648*, Warszawa 2009.

³⁷ Ostatnio na ten temat zob. R. Marciniak, *Sejmiki szlacheckie w Kole*, *Kronika Wielkopolski* 30 (2002), nr 4, s. 25-40.

³⁸ W ostatnich latach opublikowano m.in. *Parlamenteńkiâ struktury ulady u sistême dzâržaunaga kiravannâ Vâlikaga knâstva Litouskaga i Rêcy Paspalitaj u XV-XVIII stagoddâh. Matêryjaly miŝnarodnaj navukovaj kanferencyi (Minsk - Navagradak, 23-24 listapada*

Ostatni wreszcie element badań nad parlamentaryzmem to wydawnictwa źródłowe. Można je w zasadzie podzielić na akta normatywne sejmowe, akta wytworzone w związku z działalnością sejmikową i diariusze sejmowe. W pierwszej z wymienionych kategorii pojawiła się niezwykle cenna inicjatywa wydania wszystkich aktów prawnych uchwalonych w Polsce (po unii lubelskiej – w Rzeczypospolitej) w czasach nowożytnych. Dzięki wysiłkowi krakowskiego środowiska naukowego udało się opublikować sześć pierwszych tomów *Volumina Constitutionum* (do 1640 roku)³⁹, które mają zastąpić i uzupełnić zasłużone wydawnictwo *Volumina Legum*. Przy tak intensywnym tempie pracy należy mieć nadzieję, że za kilka lat wszystkie akta normatywne uchwalone na sejmach XVII wieku zostaną ostatecznie opracowane na nowo. Z kolei Wojciech Krawczuk opublikował wzory dokumentów kancelarii koronnej wykorzystywanych w ekspedycji sejmowej⁴⁰. Pewne ożywienie można zauważyć w zakresie edycji akt sejmikowych. Z omawianego okresu w ciągu ostatnich kilkunastu lat ukazały się akta sejmiku podolskiego „in hostico” z lat 1672–1698. Ośrodek toruński kontynuuje edycję akt stanów Prus Królewskich i protokołów pruskiego sejmiku generalnego⁴¹. Ukazał się wreszcie oczekiwany od kilku lat efekt mozolnej pracy historyków lubelskich – akta sejmiku chełmskiego z lat 1572–1668⁴². Dzięki pojawieniu się możliwości finansowych, związanych z funkcjonowaniem Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, zespół badaczy z Poznania i Wrocławia przystąpił do przygotowania edycji akt sejmikowych województw poznańskiego i kaliskiego z XVII wieku. Będzie to długo oczekiwana kontynuacja pracy zapoczątkowanej przez Władysława Dworzaczka, tak owocnie kontynuowanej dla wieku XVIII przez Michała Zwierzykowskiego. Ten sam zespół pracu-

2007 g.), Mińsk 2008; *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. H. Lulewicz, M. Wagner, Siedlce 2013.

³⁹ *Volumina Constitutionum*, t. 1, vol. 1, Warszawa 1996, t. 1, vol. 2, Warszawa 2000, t. 2, vol. 1, Warszawa 2005, t. 2, vol. 2, Warszawa 2008, t. 3, vol. 1, Warszawa 2010, t. 3, vol. 2, Warszawa 2013, wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, S. Uruszczak, M. Kwiecień, A. Karabowicz.

⁴⁰ *Kancelaria koronna a sejm wlny. Instructuarium*, opr., tłum. i wstęp W. Krawczuk, Warszawa 1995.

⁴¹ *Akta sejmiku podolskiego in hostico 1672–1698*, wyd. J. Stoliczki, Kraków 2002; *Akta Stanów Prus Królewskich*, vol. 1–8, Warszawa – Toruń 1955–1993; *Protokoły Sejmiku Generalnego Prus Królewskich*, t. 1, Toruń 2001, t. 2, Toruń 2005, wyd. M. Biskup, B. Dybaś, J. Tandecki.

⁴² *Akta sejmikowe ziemi chełmskiej 1572–1668*, red. W. Bondyra, H. Gmiterek, J. Ternes, Lublin 2013.

je również od wielu lat nad postulatami zgłaszanymi przez badaczy wydania, opracowanymi jeszcze przez Wojciecha Hejnosza i właściwie przygotowanymi do druku laudów bełskich. Ponieważ przerwane wojną prace Hejnosza ograniczyły się do ksiąg grodzkich bełskich, konieczne zdaje się poszerzenie ich o dodatkowe kwerendy w pozostałych trzech grodach województwa bełskiego oraz bibliotekach krajowych i zagranicznych. Na wielkie słowa uznania zasługuje również inicjatywa podjęta przez Andrzeja Wyczańskiego, a dotycząca wydawania zachowanych akt sejmikowych z czasów Zygmunta Starego. Wypada mieć jedynie nadzieję, że znakomity znawca XVI wieku znajdzie wkrótce kontynuatorów w tym zakresie⁴³. Wreszcie można mówić o pewnym ożywieniu w dziedzinie edycji diariuszy sejmowych. W ostatnich latach wydano drukiem siedem diariuszy, z czego aż pięć dotyczy okresu rządów Michała Korybuta. Wszystkie one ukazały się dzięki staraniom Kazimierza Przybośa i Marka Ferenc. Szósty opisuje elekcję Jana Kazimierza, a ostatni z nich, autorstwa Jakuba Sobieskiego, znakomitego statysty sejmowego pierwszej połowy XVII wieku, dotyczy sejmu koronacyjnego Władysława IV. Jego edycja to efekt prac środowiska opolskiego – Włodzimierza Kaczorowskiego, Janusza Dorobisza i Zbigniewa Szczerbika⁴⁴.

Henryk Olszewski w przedmowie do drugiego wydania swojej fundamentalnej rozprawy *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii* w 2002 roku wyliczył cały szereg wyzwań stojących przed historykami polskiego parlamentaryzmu. Jako najpilniejsze postulaty badawcze wymienił kwestie związane z funkcjonowaniem sądu sejmowego, wprowadzeniem w życie uchwał sejmowych przez sejmiki relacyjne, działalnością rad senatorskich, konfederacjami i literaturą publicystyczną związaną z funkcjonowaniem sejmu. Postulaty te są nadal aktualne. Dodać można do nich i kolejne. Ten najważniejszy dotyczy kontynuowania prac nad monografiami poszczególnych sejmów, aby wy-

⁴³ A. Wyczański, *Artykuły sejmiku sandomierskiego 1538*, [w:] *Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane profesorowi Juliuszowi Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*, Warszawa 1996, s. 352–355; tenże, *Postulaty poselskie 1545*, [w:] *Podróże po historii. Studia z dziejów kultury i polityki europejskiej*, red. F. Leśniak, Kraków 2000, s. 161–170.

⁴⁴ *Diariusz sejmu elekcyjnego 1648*, red. J. Dąbrowski, Kraków 2013; Jakub Sobieski, *Diariusz sejmu koronacyjnego w Krakowie w 1633 roku*, oprac. W. Kaczorowski przy współud. J. Dorobisza i Z. Szczerbika, Opole 2008; *Diariusz sejmu koronacyjnego 1669 roku*, oprac. K. Przyboś, M. Ferenc, Kraków 2004; *Diariusz sejmu nadzwyczajnego 1670 roku*, oprac. K. Przyboś, M. Ferenc, Kraków 2004; *Diariusz sejmu zwyczajnego 1670 roku*, oprac. K. Przyboś, M. Ferenc, Kraków 2005; *Diariusz sejmu zwyczajnego 1672 roku*, oprac. K. Przyboś, Kraków 2007; *Diariusz sejmu konwokacyjnego 1668 roku*, oprac. K. Przyboś, Kraków 2009.

równać istniejące w nauce dysproporcje. Tego typu prace ważne są zarówno dla badania dziejów politycznych kraju, jak również dla pełniejszego opracowania zasad funkcjonowania najważniejszego organu Rzeczypospolitej. Jednak aby usprawnić i przyspieszyć prace nad monografiami, niezbędne wydaje się podjęcie na szerszą skalę edycji źródłowych, przede wszystkim diariuszy sejmowych i akt sejmikowych. Być może i jedno, i drugie zadanie można byłoby wykonać, odpowiednio kierując prace doktorskie lub powołując niewielkie zespoły badawcze. Nie bez znaczenia byłoby utworzenie ośrodka, który, skupiając przedstawicieli różnych jednostek naukowych, pomagałby w publikowaniu, zdobywaniu funduszy i koordynowaniu prac. Odmianą pomocą dla tego typu inicjatyw jest wzmiankowany wyżej Narodowy Program Rozwoju Humanistyki. Wyrazić należy nadzieję, że program ten przetrwa i umożliwi badaczom podjęcie wciąż niezwykle deficytowych edycji źródeł staropolskich.

Należałoby również wykorzystać okazję, jaką dla nauki stwarzają nowoczesne techniki cyfrowe. Nie sposób przemilczeć decyzji Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, która umożliwiła badaczom korzystającym z archiwów wykonywanie fotografii cyfrowych udostępnianych akt. Jest to ogromny krok nie tylko na drodze do intensyfikacji badań, ale również skuteczniejszej ochrony i zabezpieczenia przechowywanych w archiwach dokumentów. Niezwykle cenną inicjatywą jest również udostępnianie w bibliotekach cyfrowych akt rękopiśmiennych związanych z pracą sejmu i sejmików. Oczywiście tego typu działanie nie zastąpi krytycznej edycji źródeł, jednak w dużej mierze może ułatwić i przyspieszyć prace nad tworzeniem monografii sejmowych. Szczególnie cennym może okazać się to medium przy niezwykle trudnych do wydania i opracowania niemieckojęzycznych diariuszach sejmowych przechowywanych w archiwach i bibliotekach polskich. Tego jednak postulatu nie da się spełnić bez współpracy ze środowiskiem polskich archiwistów i bibliotekarzy.